

Триєдність минулого, сучасного й майбутнього стає об'єктом пильного художнього дослідження. Провідною ж залишається ідея незалежності України:

Вставай, іди на смерть і запали степи,
Подільські пагорби, карпатські сині гори,
І Київ запали, – але не відступи! [2, с. 63].

Тож, спираючись на документальні джерела, Д. Павличко у поемі «Іван Богун» достовірно інтерпретував суспільно-важливі явища, події, роль полковника Івана Богуну в боротьбі за незалежність України.

Література:

1. Павличко Д. Честь – загинути за Україну. *Слово Просвіти*. 2015. 10 вересня. URL : <http://slovoprosvity.org/2015/09/10/dmitro-pavlichko-chest-zagynuti-za-ukrainu/> (дата звертання: 01.06.2023).
2. Павличко Д. Іван Богун : поема. *Дзвін*. 2015. № 10. С. 58–66.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-320-3-8>

ІЛЮСТРУВАННЯ СЕМАНТИКИ СЛОВА У «СЛОВНИКУ МОВИ УСНОЇ НАРОДНОЇ СЛОВЕСНОСТІ»

Сердега Р. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди,
доцент кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Зі способів лексикографічної інтерпретації певних структурних елементів чи функціональних явищ мови складаються параметри словника. Одним із надзвичайно важливих параметрів будь-якої лексикографічної праці тлумачного типу є ілюстративний, бо саме контексти, або ж ілюстрації сприяють повному розкриттю лексичного значення описуваного слова, проте, на жаль, значна кількість словників, що видається сьогодні, або хибує загалом на відсутність ілюстративних матеріалів, або в кращому випадку при описуваних лексемах подаються певні словосполучення чи невеликі за розміром синтагми. Такі словникові праці виглядають не надто повними та

репрезентативними, оскільки не відтворюють реального функціонування лексеми в усному та писемному мовленні, не демонструють її типових зв'язків з іншими одиницями певної мови. Саме ілюстративний матеріал здатний унаочнити та конкретизувати семантику слова, що було внесене до реєстру словника, бо лексема як мовна одиниця має, зрозуміло, значення й поза контекстом, але як конкретна одиниця мовлення своє значення вона здатна реалізовувати лише в контексті, у певній ситуації слововживання. «Реальне життя слово має лише в мовленні, а значить – у контексті», – зазначають укладачі енциклопедії «Українська мова» [4, с. 271]. Л. О. Тименко зазначає, що ілюстрація практично «як засіб семантизації слова у словнику майже не обговорюється лексикографами як теоретична проблема» [3, с. 107]. Однак, крім вищезазначеної дослідниці, яка аналізує ілюстративний параметр на прикладі «Словаря української мови Б. Грінченка» [3], можна назвати ще кілька дослідників, які звертали увагу у своїх працях на цю проблему. Ще наприкінці 60-х рр. ХХ ст. як засіб семантичної характеристики слова в тлумачному словнику розглядала ілюстративний матеріал Л. А. Юрчук [6]. Активізувалася увага вчених до дослідження цього питання і в наш час. Нещодавно було опубліковано розвідку Ю. О. Вознюк, у якій вона зазначає, що ілюстрація є одним із основних прийомів, поряд із тлумаченням, інформацією про слововживання, завдяки якому мовець отримує можливість зрозуміти значущість слова, усвідомити його цінність [1, с. 193]. Л. В. Рябець проаналізувала ілюстраційний параметр словникової статті діалектного лексику тлумачного типу [2].

У нашій розвідці ми зупинимося на особливостях ілюстративної зони, яка обов'язково має бути представлена в «Словнику мови усної народної словесності».

Семантика слова унаочнюється, як уже було вище зазначено, унаочнюється ілюстрацією або контекстом. Ці поняття загалом є синонімічними. Однак поняття «ілюстрація» більш пов'язане з образотворчим мистецтвом, ніж із мовознавством, по відношенню до якого воно є вторинним, оскільки насамперед називає зображення, яке супроводжує літературний твір, журнал, газетну статтю й призначене для того, щоб полегшити читачеві візуалізацію змісту. Термін «контекст» має більшу лінгвістичну наповненість за вищеназваний. Короткий словник лінгвістичних термінів, виданий за редакцією С. Я. Єрмоленко фіксує його у двох значеннях: «**КОНТЕ́КСТ**, -у, ч. р. (лат. contextus – тісний зв'язок, поєднання) – 1. Уривок тексту, який визначає основний і додатковий зміст вислову. 2. Мовне оточення певної одиниці, особливості вживання її поряд з іншими одиницями» [5, с. 79].

Контекст обраний для ілюстрування певного мовного явища в лексикографічній праці, присвяченій описові мови фольклору, має, зрозуміло засвідчити факт існування у творах фольклору відповідної словесної одиниці, наявність у неї певних значень, засвідчити її здатність уходити до складу певних стійких зворотів, різних тексто-образних одиниць. Однак ілюстрація має не просто підтвердити наявність того чи того слова, фразеологізму або іншої художньо-образної одиниці в мові фольклору, а й засвідчити, що зазначені елементи функціонують у текстах усної народної творчості з певним значенням, мають відповідні стилістичні властивості, що лексема, винесена в заголовок словникової статті, має саме такі, а не інші граматичні ознаки. Якщо суб'єкт чи об'єкт дії в дібраному реченні виражений займенником або зовсім у ньому відсутній, але його можна встановити з попереднього контексту, то в квадратних дужках зазначатимемо відповідний іменник. Джерела прикладів, що репрезентуватимуть факт існування певних явищ у фольклорній мовній дійсності, слід добирати насамперед із друкованих збірок фольклорних текстів різної жанрової спрямованості, що становитимуть основну джерельну базу словника. Якщо фольклорний текст не прозовий, а ліричний чи ліро-епічний, то позначатимемо кінець рядка скісними рисками. У дужках обов'язково слід указувати джерело контексту, якщо збірка друкована, то зазначаємо її вихідні дані, вказуємо сторінку, з якої було вилучено контекст. Наприклад, **ПАЙОК**, пайка, ч. Продукти харчування, цигарки і т. ін., які видають за певними нормами на певний час. *Куди йдеш, куди йдеш, / Куди шкандибаси? / -У райком за пайком, / Хіба ти не знаєш?! (Дожилася Україна... Народна творчість часів голодомору і колективізації на Україні / збір. і прокомент. І. Бугаєвич. К.: Укр. письменник, 1993. С. 15).* Для ілюстрування також можна залучати й живі сучасні записи, зроблені безпосередньо від носіїв усної народної словесності, зокрема тих жанрових різновидів фольклору, що й нині активно розповсюджуються від мовця до мовця, наприклад, записи анекдотів: **КОНТРАНАСТУП**, -у, ч., *військ.* Зустрічний наступ у відповідь на наступальні дії ворога. *В інтернеті пишуть, що контрнаступ почнеться з Ненацька. Окупанти вже який день шукають на картах Ненацьк... Підказка: він між містами Вамп і Зда (з народних уст).* Якщо слово полісемантичне, то кожне з його значень потребуватиме окремого прикладу. Зазвичай достатньо для ілюстрування того чи того значення одного речення, але символічна семема формується на основі паралелізму, який постає з кількох однаково синтаксично та інтонаційно побудованих речень. Тому одного речення в такому випадку може бути недостатньо. Омонімічні слова теж потребуватимуть відповідних ілюстрацій.

ДУБ¹, -а, ч. **1.** Багаторічне листяне дерево (*Quercus*) родини букових із міцною деревиною й плодами – жолудями. *Росте посередині трьох шляхів за Глушківцями дуб, широкий, розлогий, могутній* (Євшан-зілля. Легенди та перекази Поділля / упоряд. П. Медведика. Львів: Червона калина, 1992. С. 58). **2.** *перен., мет.* Деревина дуба, вироби з цього дерева. *А рано мати нас повисадювала на загату, бо тоді не було таких тинів, як тепер, а були кругом всього садка частоколи такі з дубів, що тепер би з нього хату збудували* (Народні оповідання / упоряд. С. В. Мишанича. К.: Дніпро, 1986. С. 53). **3.** *перен., симв.* парубок, козак. *Віє вітер, віє буйний, / Аж дуб похилився. / Скажи, скажи, козаченьку, / Куди ти пустився?* (Сто українських народних пісень села Скородинці на Тернопільщині: фольклорні записи / збір. та упоряд. С. Стельмашук. К.: Муз. Україна, 1967. С. 24); **4.** *діал., іст.* Видовбаний з суцільного дерева (переважно дуба) зроблений із дошок великий човен. *Хлопці залишилися, а Кармалюк переплив на дубі на другий бік* (Євшан-зілля. Легенди та перекази Поділля / упоряд. П. Медведика. Львів: Червона калина, 1992. С. 227). **5.** Речовина, яка використовується для вичинки шкіри. *Не люблю шевця, дубом воняє, / Не люблю кравця рано встає* (Жартівливі пісні: родинно-побутові / упоряд. текст. О. І. Дей, М. Г. Марченко. К.: Наук. думка, 1967. С. 296); ♦ **дуба врізати** – перестати жити, умерти. *Сиди-сиди, мій миленький, до тебе не прийду, / Може ти там дуба вріжеш, а я заміж виїду* (Гайсенюк В. Моя бабуся приповідала... Фольклор села Летяче: збірник. Біла Церква: Видав. О. М. Пшонківський, 2019. С. 51); **ставати (ста́ти) дуба** – займати вертикальне положення, ставати дибом, сторч; підніматися догори. [Трубач] *Не бачить нічого, а кінь порскає, полохається, стає дуба* (Народні оповідання / упоряд. С. В. Мишанича. К.: Дніпро, 1986. С. 53); *порівн. як дуб* – про великого або міцного чоловіка. *Раптом з'явився перед ним [вівчарем] велетчоловічище, як дуб, і грізно запитав: –Звідки ти прийшов? (Зачаровані казкою: укр. нар. казки / упоряд. І. М. Сенька та В. В. Лінтур. Ужгород: Карпати, 984. С. 353); А два хлопці, як дуби!* (Євшан-зілля. Легенди та перекази Поділля / упоряд. П. Медведика. Львів: Червона калина, 1992. С. 81); *Був Остап міцний, як дуб, спритний у борні, як тур* (Там само, с. 116).

ДУБ² розм. Уживається як присудок у значенні тупати, тупнути. *А сороки-білобоки ноженьками: дуб, дуб!* (Коломийки / упоряд. Г. М. Литвака. К.: Рад. письменник, 1963. С. 108).

Отже, ілюстративна зона є загалом важливим елементом словникової статті, що відтворює особливості використання слова в певному мовному оточенні, а в «Словнику мови усної народної

словесності» вона покликана передусім відтворити ситуацію функціонування слова в мові фольклору.

Література:

1. Вознюк Ю. Семантизування слова в тлумачних словниках. *Синопис: текст, контекст, медіа*. Т. 27. № 3. 2021. С. 191–194.
2. Рябець Л. У пошуках повноти діалектного словника: ілюстрація. *Лінгвістика*. 2021. № 1(43). С. 27–37.
3. Тимченко Л. О. Ілюстративний параметр у словниках тлумачного типу (на прикладі «Словаря української мови» Б. Грінченко). *Лексикографічний бюлетень*. 2014. Вип. 23. С. 105–112.
4. Українська мова: енциклопедія / гол. ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ : «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
5. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів/ за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
6. Юрчук Л. А. Цитатно-ілюстративний матеріал у словнику. *Лексикологія та лексикографія* / відп. ред. Л. С. Паламарчук. Київ : Наук. думка, 1969. С. 132–140.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-320-3-9>

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ «МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

Скрипник Н. І.

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри української філології

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

м. Вінниця, Україна

Мовлення виступає однією з найважливіших соціокультурних функцій особистості. Відповідно, вивчення мови та розвиток мовленнєвих навичок стає пріоритетним завданням в освіті. Мовленнєвий жанр є особливою складовою комунікативної компетенції.

Нині поняття «мовленнєвий жанр» посідає вагоме місце в лінгвістиці тексту, соціолінгвістиці, риторичі, стилістиці, а також у лінгводидактиці. Сучасна лінгводидактика звертає особливу увагу на мовленнєвий жанр як ефективний засіб впливу на розвиток комунікативних здібностей учасників освітнього простору. Вивчення